

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2009 GEGUŽĖS 2 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 83 (18)

Pastabos pačiam sau

Motina – malonės pilnas žodis

Motina, mama, mamelė, mamytė, motė, močiutė, motinėlė, matušėlė... švelnių ir malonės pilnų žodžio „motina“ atmainų galima sugalvoti kur kas daugiau, nei atšiaurių. Nes maloningais žodžiais byloja meilė, o atšiauriais – nuoskauda ir pyktis. Ir turbūt reikėtų tik gailėtis vaikų, kurie užaugo, atšiauriai kreipdamiesi į savo motiną. Tėvą. Senelius. Kas dėl to kaltas?.. Patys tėvai?.. Vaikai?.. Laikmetis?.. Aplinka?.. Kultūra?.. Vieno atsakymo nerasime.

Tačiau vienas iš Dievo įsakymų ne veltui sako – gerbk savo tėvą ir motiną. Negerbdamas jų, negerbsi ir savęs, ir visai nesvarbu, kas yra tavo tėvai – turtingi ar vargšai, privilegijuotieji ar asocialūs. Žinoma, lengva tai pasakyti – juk neretas iš mūsų ir tėvus, kurie girtauja, apleidžia ir nuskriaudžia, pamiršta, palieka, o neduok Dieve, ir nužudo savo vaikus, žiūri jei ne su pasipiktinimu, tai su gilia panieka. Tačiau ar nereikėtų tokių tėvų gailėtis?.. Juk ir jie pažeidė Dievo įsakymą, liepiantį gerbti motinystę ir tėvystę. Jie vėjais paleido neįkainojamą Dievo dovaną – vaikų meilę, prisirišimą, globą ir rūpestį. Negerbiantys tėvystės ir motinystės sunaikina patys save. Jie tampa akmenuoti ir nevaisingi lyg dykumos žemė, o jų kūnas ir kraujas nutolsta nuo jų negrįžamai.

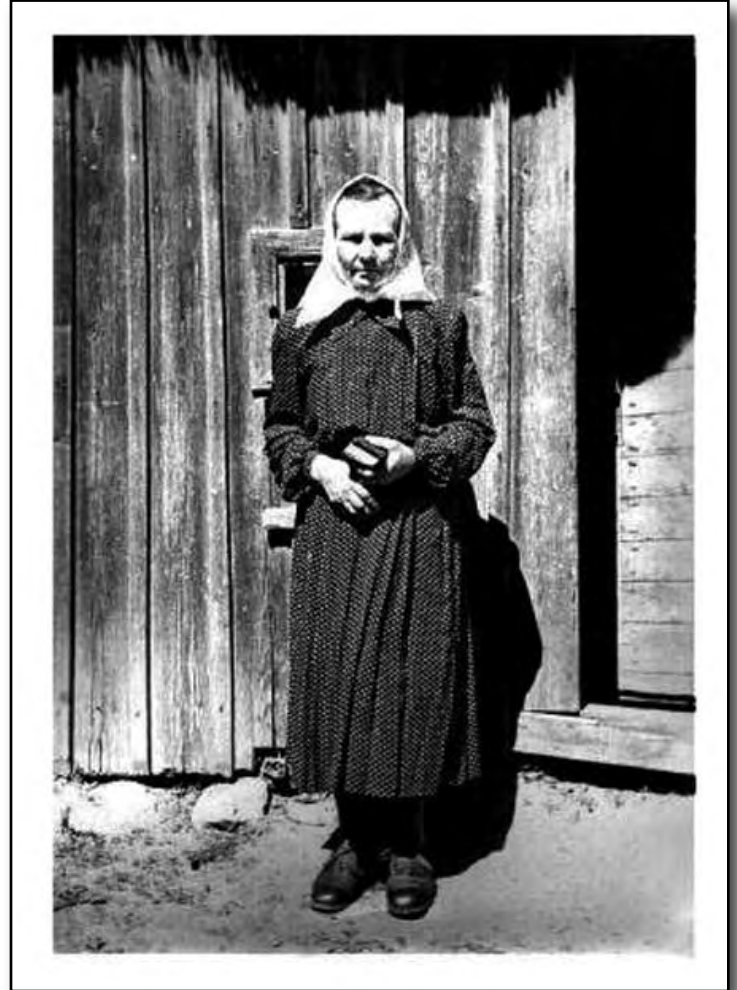
Užtat kai žiūrime į vargas, apsileidusias, alkoholyje ar narkotikuose savo sielą paskandinusias moteris, pasigailėkime jų, nemeskime į jas akmens. Nes ne mes esame jų teisėjai, o Dievas. O iš dalies – galbūt ir jų pačių vaikai. Tik gaila, kad, nepatyrę motinos meilės, tokie vaikai dažnai keršija tiems, kurie išaugo darniose šeimose, mylimi ir globojami, auklėjami ir įkvepiami rūpestingų tėvų. O juk tokių tėvų Lietuvoje esama, ir tikrai nemažai. Kasmet per Lietuvos televiziją prieš Motinos dieną vyksta akcija „Pagerbkime motinystę“, kurios metu televizijos žiūrovai supažindinami su darniomis, gausiomis, net po dešimt ir daugiau vaikų auginančiomis šeimomis, kurių centre paprastai būna mama. Ir kokių nuostabių mamų, pasirodo, yra!.. Nedejuojančių dėl stygiaus, darbščių, išradingų, kūrybingų – mezgančių, verdančių, puošiančių namus, siuvančių, rašančių, nuostabiausių rankdarbius kuriančių, dirbančių visuomeninį darbą, suteikiančių pagalbą ir patarimą, o svarbiausia – mylinčių savo vaikus, pasirususių užauginti juos dorais žmonėmis. Ir labai gaila, kad žiūrovams siūloma išrinkti tik vieną mamą – jei būtų mano valia, aš apdovanočiau jas visas, neišskiriant nė vienos!..

Apdovanočiau ir tėvus, ir senelius – juk ir jie kuria pilnos, darnios, tikros šeimos sąvoką. Sveikinant mamas, reikėtų nepamiršti ir jų. Prisimindama savo vaikystę, galiu kuo nuoširdžiau patvirtinti, kad ji nebūtų tokia spalvinga ir savita, jei joje nebūtų buvę mano močiučių ir senelių – niekas taip gyvai ir natūraliai neperteis šeimos istorijos ir nesutvirtins kartų ryšio, kaip seneliai. Juk jie – irgi mūsų kūnas ir kraujas, mūsų ryšys su žeme, su gimine, su tėviške, su istorija. Taigi sveikindami su Motinos diena mamas ir močiutes, parodome pagarbą šeimai – kaip institucijai, kaip svarbiausiai tautos ir visuomenės ląstelei, kaip laisvos, orios ir garbingos asmenybės ugdymo židiniui. O tokio dėmesio niekada nebus per mažai – ypač dabar, kai Dievo priesakas gerbti tėvystę ir motinystę pamirštas, iškraipomas, paniekiamas.

Niekada nepamirškime oraus žodžio „tėvas“ ir malonės pilno žodžio „motina“. Nepaniekinkime savo senelių ir artimųjų, branginkime juos kaip ypatingus Dievo kūrinis. Tauta iš tiesų bus laisva ir garbinga tik tada, kai visi jos nariai – nuo mažiausių ir silpniausių iki seniausių ir išmintingiausių – bus gerbiami ir vertinami.

Marija Pempytė

Marcelijus Martinaitis

Tu numegzk man, mama, kelią
iš vaikystės ir iš spindulių.
Iš mirties, iš kur sugrįžt negalima,
kad galėčiau aš sugrįžti tuo keliu.

Tu numegzk man tai, ką myliu,
Ir pavasarį – kaip tūkstantį malūnų.
Tu numegzk man, mama, tylą
ir medžius, kokių nebūna.

Tuo keliu pareisiu, pasėdėsiu
po kelionių ir visų vargų.
Tu numegzki, kad jame nebūtų priešų,
vienadienių ir lengvų draugų.

Tu numegzk man tūkstantį malūnų
ant pavasario kalvų žalių...
O jei kartais... Juk žinai, kaip būna –
tu užklok mane keliu.

Kitame numeryje:

- Stasys Goštautas. „Draugo“ kultūros priedui – 60.
- Nijolės Miliauskaitės eilėraščiai.
- Įteikta Vlado Šlaito premija.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Marija Pempytė. Motina – malonės pilnas žodis.
- 2-as psl. Renata Šerelytė. Meilė prieš beprotybės šmėklą.
- 3-as psl. Eduardas Cinzas. Raudonojo arklio vasara.
- 4-as psl. Raimundas M. Lapas. Quo vadis, lietuviška kultūra?
- 5-as psl. Nomedą Lukoševičienė. Kol kas esu čia...
- 6-as psl. Nijolė Janulaitienė. Tarp žemės ir žvaigždžių.
- 8-as psl. Bronius Puzinavičius. Lietuvos karaimų istorija.

MEILĖ PRIEŠ BEPROTYBĖS ŠMĖKLĄ

Minint 85-ąsias Eduardo Cinzo gimimo metines

RENATA ŠERELYTĖ

Šiemet Eduardui Cinzui (tikroji pavardė – Čiužas), talentingam ir savitam išeivijos rašytojui, būtų sukakę 85-eri. 1924 m. balandžio 14 d. Rietave gimęs rašytoją Antrojo Pasaulinio karo sumaištis nubloškė į Vokietiją, o 1947 m. jis išvyko į Belgiją, kur liko gyventi iki mirties (1996 m.). Čia jis dirbo anglų kasyklose, elektrotechnikos institute studijavo inžineriją. Įvykus nelaimėi, kurios metu neteko kojų, E. Cinzas ėmėsi literatūrinio darbo. Jo lietuviškai rašomos knygos buvo leidžiamos Lietuvoje ir Amerikoje. E. Cinzas išgarsėjo romanų dilogija „Raudonojo arklio vasara“ (1975) ir „Mona (Trys liūdesio dienos)“ (1981). Yra išleidęs romanus „Šventojo Petro šunynas“ (1984), „Sutemose“ (1996), novelių rinkinius „Brolio Mykolo gatvė“ (1972) ir „Spąstai“ (1981). Savo kūryboje rašytojas vaizdavo Belgijos miestų ir miestelių gyvenimą, atskleidė prancūziškai mąstancio ir kalbančio europiečio elgseną bei psichiką.

Tokia būtų glausta E. Cinzo biografija. Tačiau į ją neįeina daugelis dalykų, kurie, regis, irgi priklauso biografijai – kūrybos nuotaikos, ryšiai, mintys, idėjos, simpatijos, pagaliau pačių kūrinių gimimas. Bendraminčių, artimųjų ratas, sąsajos su Lietuva, lietuviškumo kaip vertybės išsaugojimas. Cinzas savo kūriniuose mažai kur minėdavo Lietuvą, lietuvius, tačiau nereikia pamiršti, kad savo knygas jis rašė lietuviškai – o kalbos išsaugojimas yra nepaprastai svarbus tautinio identiteto požymis. Taigi nenuostabu, kad ir šiandieninės Lietuvos žmonėms jis išlieka saviškiu.

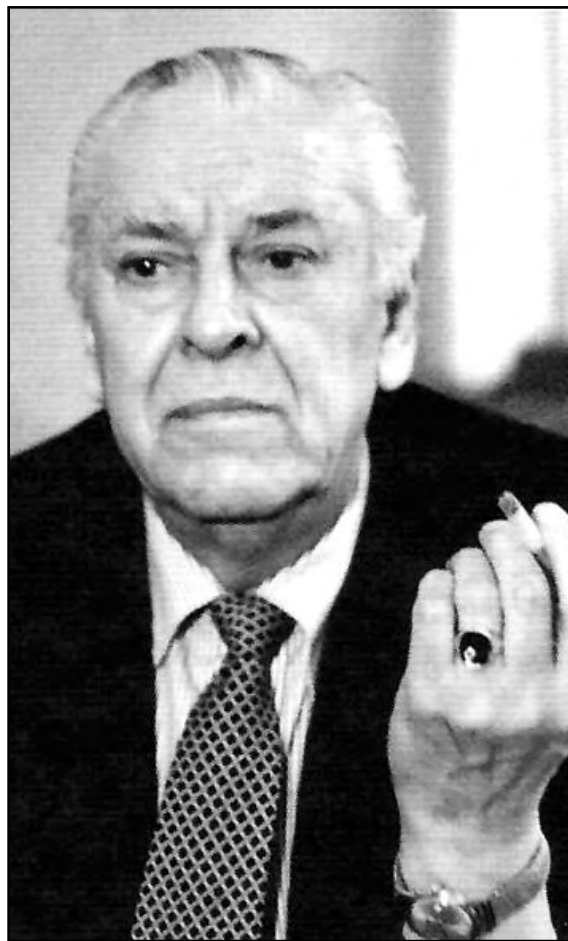
O ypač – rietaviškiams, kurie su derama pagarba pagerbė savo garsaus kraštiečio gimimo metinių sukaktį. Renginiai, skirti E. Cinzo metinių sukakčiai, vyko Rietavo viešojoje bibliotekoje, Lauryno Ivinskio gimnazijoje. Balandžio 17 d. rietaviškiai kartu su E. Cinzo bičiuliais iš Vilniaus, Telšių ir kitų apylinkių aplankė rašytojo kapą Rietavo kapinėse. Vėliau Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejuje buvo atidaryta E. Cinzo gyvenimo ir kūrybos muziejinė ekspozicija. Vyko konferencija, buvo transliuojami vaizdo įrašai, muzikavo Rietavo meno mokyklos auklėtiniai. Buvo galima išsigyti naujai išleistus E. Cinzo romanus „Raudonojo arklio vasara“ ir „Trys liūdesio dienos“. Rašytoją prisiminė ir Lietuvos televizija: buvo parodyta 1994 m. sukurta laida „Likimai. Susitikimas su rašytoju Eduardu Cinzu“ (vedėja – Dalia Kutraitė), apie Cinzą kalbėta ir laidoje „Kultūra“.

Pasak rašytojo S. Kašausko, kuris rūpinasi Cinzo kūrybiniu palikimu ir įamžinimu Lietuvoje, „didelio talento lietuvių rašytojas visiems laikams sugrįžo Lietuvon“. Ne tik didelio talento, bet ir tragiško likimo. Užtenka paminėti vien tai, kad jaunesnysis Eduardo brolis Antanas – vienas iš Rainių skerdynių aukų. S. Kašauskas prisimena, kaip 1987 m. apsilankęs Lietuvoje, Telšiuose, Eduardas kraupiai pravirko, grįžęs nuo brolio kapo – nedaug trūko, kad 1940-aisiais jis būtų atguleš šalia savo brolio. Mat abu Čiužiukai mokėsi Telšių Amatų mokykloje, kurios moksleiviai, atėjus sovietiniams okupantams, ėmė aktyviai ginkluotis ir įsitraukė į pogrindžio veiklą. Eduardas nebuvo iškūstas, išsisuko, o štai jaunesnįjį Antaną suėmė, ir vėliau jį ištiko tragiška Telšių kalėjimo politinių kalinių dalia.

Rašytojo gyvenime buvo visko. Gyveno angliakasių barakuose, skurdo – anot jo paties, niekas nerėmė, teko gyventi pusbadžiu, verstis iš invalidumo pašalpos, už kurią galėjo nusipirkti du pakelius cigarečių per dieną. Vėliau mokėsi, tačiau buvo nepagarbus su profesoriais ir amžinai ginčijosi – už tai jį išmetė iš instituto. Dirbo atsiktiki-

nus darbus. Vėl mokėsi – prancūzų kalbos, sociologijos, psichologijos. Buvo profesionalus lošėjas kortomis – kaip pats prisipažįsta, tai bene geriausias amatas; kai lošė, gyveno turtingiausiai. Vėl įstojo į elektrotechnikos institutą ir jį baigė. O kai „Europos lietuvis“ Londone išspausdino kelias noveles ir paragino rimčiau atsidėti kūrybai, galima sakyti, tada ir prasidėjo E. Cinzo kūrybinis kelias.

Taigi nenuostabu, kad toks sudėtingas gyvenimas suformavo savotiškas rašytojo pažiūras, kurias galima iš dalies įvardyti kaip socialistines. Veikiausiai dėl šių pažiūrų sovietinė valdžia taip palankiai į jį žiūrėjo, kad leido lankytis Lietuvoje ir net išleido keletą jo knygų. Tiesa, žadėtąjį romaną „Raudonojo arklio vasara“ Cinzas visgi atidavė Čikagos leidyklai – šį faktą aptikau įžanginiame V. Kazakevičiaus straipsnyje, išspausdintame sovietinėje Lietuvoje išleistame Cinzo novelių rinkinyje

Eduardas Cinzas

A. Baryso nuotr.

„Spąstai“. (Šiame straipsnyje minima, kad Cinzas savo kūrinius spausdino ir „Draugo“ laikraštyje). Tačiau nevertėtų lipdyti rašytojui „socialisto“ etiketės ir primesti jam siauras ideologines pažiūras – juk jis, pavyzdžiui, rašė apie darbininkų kunigą Paulių, atliekantį savo dvasines pareigas fabrikuose ir kasyklose („Brolio Mykolo gatvė“). Apie ligonius, narkomanus, pamišėlius, nelengvą medikų buitį. Ir bene visi žmogiški jausmai Cinzui nesvetimi, neišskiriant ir erotikos, kurios daugelis rašytojų bijo, nes natūraliai ir gražiai ją išreikšti – labai sunkus uždavinys.

(Truputį juokinga, kai perskaitai, kaip viena leidykla išsigando E. Cinzo „Trijų liūdesio dienų“ rankraščio kaip perdėm erotišką ir atsisakė leisti).

Ir kai „Raudonojo arklio vasaros“ veikėjas Stasys Dogenis sako, kad „nėra sielos, Mona. Yra tik biologinėje rūgštyje sumerkti neuronai“, ar mes galime veikėją už tai pasmerkti?.. O autorių?.. Ar abejonė kartais nebūna žmogiškesnė už nepalaužiamą įsitikinimą?.. Ar ateistas kartais nėra atspirtis tikinčiajam, nes taip patikrinamas pastarojo tikėjimas?.. Ar socialinė neteisybė, apie kurią skaitome Cinzo kūryboje, nesišaukia aukštesniosios, metafizinės tiesos?.. Pagaliau – ar racionalus pragmatizmas negali susidurti su protu nepaaiškinamais dalykais?.. Galbūt E. Cinzas savo kūryboje tiesiogiai apie tai ir nekalba.

Tačiau visuomet egzistuoja potekstė. Ir tikru literatūros kūriniu gali vadintis tie kūriniai, kurie tą potekstę sukuria. O E. Cinzo knygos tokios ir yra. Žinoma, jose taip pat pasitaiko sentimentalumo, schematiškumo, didaktikos, ne visada meniškai informatyvus dialogas, tačiau tai ne skaitytojo, o literatūros kritiko rūpestis.

Kadangi ir kritikas yra skaitytojas, ir jis neretai pasiduoda teksto traukai. Kadangi „Raudonojo arklio vasarą“ skaičiau paauglystėje (1986 m. sovietinis leidimas), prisimenu, koki keistą ir hipnotizuojantį įspūdį paliko man šis romanas. Nepaprastai įspūdinga Raudonojo arklio vizija tarsi gimusi iš realybės košmaro. Prietemoje man atrodydavo, kad matau iš aukštų padaržės kiečių išnyrančią arklio šmėklą. Vaikystėje ji man priminė mitinį kentaurą, vėliau – E. A. Poe pavaizduotą vaiduoklišką arklį, sielos reinkarnaciją iš jo novelės „Mecengeršteinas“.

Trumpiau tarus, įspūdį darė pati vizija – gyvūnas, panašus į liepsną, gaisrą, vaiduoklį, o ne vizijos priežastingumas, kuris dabar netgi savotiškai nuvilia. Romano herojus, jaunas medikas Stanis (Stasys Dogenis), studijų metais Amerikoje paragauja LSD – taip jis ir „susipažįsta“ su Raudonojo arkliu. Antra vertus, beprotybė neretai turi labai banalią priežastį – romantikos čia maža. Taigi nevertėtų autoriaus kaltinti, kad nepavaizdavo beprotybės kaip romantiškos abstrakcijos. (Kitas romano veikėjas, irgi jaunas medikas, abejingai pasakoja, kaip vaikystėje tėvas uždarydavo jį su seserimi rūsyje; sesuo ten sušalo ir mirė, o jis, kad nenumirtų, pasidarė giljotiną ir kapodavo sugautoms žiurkėms galvas. Tai, kad tėvas paskui išprotėjo, sūnus laiko visai natūraliu dalyku – kas gali išlikti sveikas po tokių dalykų?.. Taigi nėra čia nei romantikos, nei banalybės).

Skaitydama šį romaną po daugiau kaip dvidešimties metų, su šiokiu tokiu nusivylimu suvokiau, kad Raudonasis arklis kaip pasąmonės siaubo įsikūnijimas nebėra toks įtaigus, užtat atradau spalvingų siužeto posūkių, kurie intriguoja ir patraukia dėmesį. Įtikina ir meilės trikampis: Stanį myli gydytoja Danielė, jo kolegė, taip pat – mergaitė Mona, mero duktė. Ką myli Stanis – nelabai aišku, atrodo, kad abi. Tai irgi įtikina. Nes abi moterys – žavios, stiprios, ryžtingos, nors kartais, mano asmenine nuomone, pernelyg dramatinuoja situaciją. Tačiau kadangi Raudonojo arklio šmėkla – agresyvūs ligos priepuoliai – nesuvaldoma nei vaistais, nei vidinėmis herojaus pastangomis, Stanis priverstas užgniaužti meilės jausmus.

Cinzas, rašydamas šį romaną, konsultavosi su gydytojais, o „Trijų liūdesio dienų“ nebaigė, kol pats neapsilankė pas psichiatrą. Tai liudytų knygos gyvenimiškumą, jos autentiškumą. Antra vertus, ir dramatinumą, kuris slypi romano potekstėje – juk neretas iš mūsų turime savo Raudonąjį arklį, kuris išnyra iš pasąmonės gelmių. Ir nebūtinai tai – psichinis sutrikimas, dvasios negalia. Tai gali būti, kitų akimis žiūrint, ir visai paprasta fobija, „juokinga“ baimė – sunku surasti žmogų, kuris nieko nebijotų... Taigi „Raudonojo arklio vasara“ – labai šiuolaikiška knyga. Kurioje su liga į dvikovą stoja trapi meilės viltis. Atrastume joje ir tikėjimo, nors racionalios knygos idėjos tarsi prieštarautų šitam, anot autoriaus, „miglotam“ dalykui; juk be tikėjimo ir viltis, ir meilė – nepilni indai.

Perskaitykime skelbiamą E. Cinzo „Raudonojo arklio vasaros“ ištrauką ir pamatysime, kaip trapi susieti gyvieji ir mirusieji, realūs žmonės ir vaiduokliai, kokios iškalbingos teksto detalės – išdžiūvusi upelio vaga, apleista maldykla, auštantis rytas, raudona Monos suknelė ir Raudonojo arklio išnirimas iš tamsaus eglės tankumyno. Meilė ir viltis kaip gyvybės šaltiniai priešinasi beprotybei ir tamsai. O kas nugali, teks spręsti pačiam skaitytojui. □

Eduardas Cinzas

RAUDONOJO ARKLIO VASARA

Ištrauka iš romano

Mona sėdėjo prieš ugnį, padėjusi smakrą ant kelių. Kaip ir aną vakarą, kada ją pamačiau čia pirmą kartą. Auksinių plaukų sruogos gaubė pečius ir slydo nuogomis kojomis ant grindų.

Ji perbėgo mus skiriančią tuštumą ir krito man į glėbį. Pakėliau ją ir pradėjau nešioti po lūšną. Pajuodavusių lentų sienomis slankiojo juokingai kuprotas šešėlis. Mona neklausinėjo, nepriekaištavo, kad pasivėlinau, glaudėsi prie manęs kaip staigaus džiaugsmo apakintas vaikas. Satyro galva dunksojo ant stalo. Židinio ugnies atšvaitai glostė gilia raukšle perpjautą kaktą, lyžčiojo lūpas ir dažė skruostus jaunu raudoni.

Monos krūtys degino man krūtine. Sutramdęs užplūdusį geismą, prabilau:

– Atleisk, kad pavėlavau: užgriuvo toks netikėtas darbelis.

Prisiminiau Žaną ir nusijuokiau. Mona pažvelgė į mane, bet nieko neklausė. Padėjo galvą man ant peties ir vėl nugrimzdo į egzaltuotą palaimą. Ir aš buvau laimingas. Sustojau prieš židinį ir įsiklausiau į linksną ugnies traškėjimą.

– Supratau, kad kažkas įvyko, jeigu neateini, – pagaliau prabilo ji. – Gera laukti, kai žinai, jog ateis mylimas vaikas...

Paguldžiau ją prieš ugnį ir išsitiesiau greta. Kurį laiką gulėjome suglaudę pečius.

– Papasakok ką nors, Stani, – sušnabzdėjo ji. – Man taip neramu... bijau, kad kas neateitų ir vėl neišskirtų mūsų.

Pabučiavau mano plaukus glostančią ranką ir pakilau. Mona atsimerkė, pasižiūrėjo į mane. Melsvose akyse išsiplėtė nerimas; ji pradėjo rausti. Pamačiau jos ištiestą ranką ir pastačiau ant kojų.

– Eime į mišką, Mona. – „Tik ne dabar! Tik ne miško sargo lūšnojė ant grindų!“ – Aš mėgstu mišką naktį.

Ji nusijuokė. Vaikiškai prikando lūpas ir nubėgo į duris. Lauke suspaudė man pirštus ir nusivedė.

– Aplankysime mano svajonių pilį. Gražu ir liūdna kaip Mordešajaus Ardono drobėje. Ir taip tylu... tylu, kad girdi miegančios žemės alsavimą.

Nusileidome į slėnį, praėjome kelias mėnulio baltumo sustingusias sodybas ir patraukėme išdžiūvusio upelio vaga. Kalbėjau. Kai nutildavau, ji pirštų spustelėjimu paragindavo tęsti. Papasakojau jai apie Lježo universitete praleistus metus, darbą pas Diubą ir pasitobulinimo kursus Niujorke: ten, be naujosios technologijos, susipažinau ir su amerikiečių nelaimė – narkotikais... Ji nepastebėjo užuominos. Gal pamanė, kad užsiminiau kaip apie neišvengiamą amerikietiškosios kasdienybės smulkmeną, ir aš nutilau...

Eidama Mona braukė krūmų šakas ir svaidė per petį lapelius. Keletą kartų pakėlė galvą, norėdama kažko klausyti, bet susilaikydavo.

Už vingio ji sustojo ir ištiesė ranką į dauboje dūksančius griuvėsius.

– Prieš šimtmetį upelis staiga pakeitė vagą, – pradėjo pasakoti. – Gyventojai susirinko savo mantą, nusekė paskui jį ir įsikūrė, kur dabar yra mūsų miestelis. Visada, kai ateinu čia, pasidaro liūdna kaip tuščioje maldykloje. Dieną niekada neateinu, tik naktį. Atsisėdu ant kurio nors namelio slenksčio ir klausausi, kaip kažkas vaikšto tarp griuvėsių, renka šešėlius ir kloja maldyklos aikštelėje. Girdi – kažki kas sėlina tuščiomis gatvėmis...

Įsiklausiau.

Tyla. Bežadė mirusiųjų tylą, ir nieko daugiau.

– Kaip gražu auštant, Stani! – šnabzdėjo Mona. – Iš kalnų tarpeklių pakyla raudoni gaisai, užplūsta griuvėsius, ir viskas paskęsta Velaskeso rausvumoj. Paskui... paskui namelių stogais atbėga mieguistas ryto vėjelis, sujaukia raudonį, susupa jį į pilką šydą ir apgaubia maldyklos bokštą, paslepia miestelį, medžius... Paskui... viskas pradeda blykš-

ti iš dangaus plūstančioje šviesoje ir sustingsta žaliais vijokliais apraizgytoje gotikoje.

Kažkur atplyšo akmuo ir dunkstelėjo į žemę. Mona krūptelėjo ir apsidairė. Vėl suspaudė man delną ir nusivedė toliau.

Šalia sutrūkinėjusiomis sienomis maldyklos, už akmeninės tvorelės, kaip pasigailėjimo maldžiančios rankos styrejo antkapių kryžiai. Prasi-spaudėme pro išgriuvusius vartelius ir susėdome ant akmeninio suolo.

Mona sunėrė pirštus tarsi maldai, užsimerkė ir pradėjo deklamuoti:

Jauku. Židinys ūkauja ten

Liūdniausiu mėnesio balsu.

Ak mirusieji, ir tie, kur Lofoten, –

Mirusieji, jūs gyvesni už mane iš tiesų...

Kai ji nutilo, man pasidarė neįtikėtina. Keista būtybė! Atrodė, kad joje blaškėsi liūdesys ir džiaugsmas: negalėjai suvokti, kada ji verkia iš džiaugsmo, kada – kentėdama.

– Milašius kilęs iš Lietuvos, – prisiminė. – Jis taip jautriai rašė apie mirusius. Visada, atėjusi čia, prisimenu jį.

– Nepažįstu jo, Mona. Kadaisė bandžiau skaityti, bet greitai nusibodo: liūdnas. Nemėgstu mistikų. O gal nesuprantu? Turbūt manyje nebėra vietos poezijai – jaučiu tik tai, ką galiu paliesti pirštais.

Mona kiek pagalvojusi šyptelėjo:

– Man atrodo, kad chirurgija sugrubino tavo.

Esi švelnus, bet „mėsininko“ profesija užgniaužė jautrią tavo sielą.

– Nėra sielos, Mona. Yra tik biologinėje rūgštyje sumerkti neuronai, kurie ir sukuria tai, ką mes vadiname savijauta.

Ji nusijuokė ir įkvėpė keletą dūmų iš mano cigaretės.

– Gėdykis, Stani! – suvėlė plaukus. – Jeigu tu neturi sielos, tai nereiškia, kad Milašius jos neturėjo.

Valandėlę dvejojau: tęsti ar vėl pasislėpti už studentiško juokų? Ji neįtaria, negalėjo jausti, kad bandau atvesti ją prie Raudonojo arklio. O reikėjo papasakoti viską, nes jis atsekė paskui mus ir pasislėpė griuvėsiuose.

„O jeigu priepuoliai nebesugrįš? Kam užnuodyti jos mintis, įstumti šitą švelnią būtybę į nuolatinės grėsmės siaubą, jeigu jis jau dingo praeityje?“

Spoksojau į cigaretės žariją ir niekaip negalėjau apsispręsti.

– Eime į maldyklą, Stani, – atsistojo, glostydamas pašiurpusias rankas. – Eime – parodysiu savo vaiduoklį.

– A! – nustebau. – Raitelį be galvos?

– Pamatysi.

Maldykla buvo tuščia, be jokio stabo, o viena siena – išgriuvusi. Keturkampėje angoje stovėjo vaiduoklis ir žvelgė į miestelio aikštę. Ilgas juodas šešėlis kaip kniūbsčias milžinas tysojo ant apsamanojusio maldyklos grindinio. Apėjau „vaiduoklį“, paliečiau virvelėmis ir vielomis suraišiotas lentes ir išsižiūrėjau į pailgą akmeninę galvą. Mona atėjo ir atsistojo greta manęs.

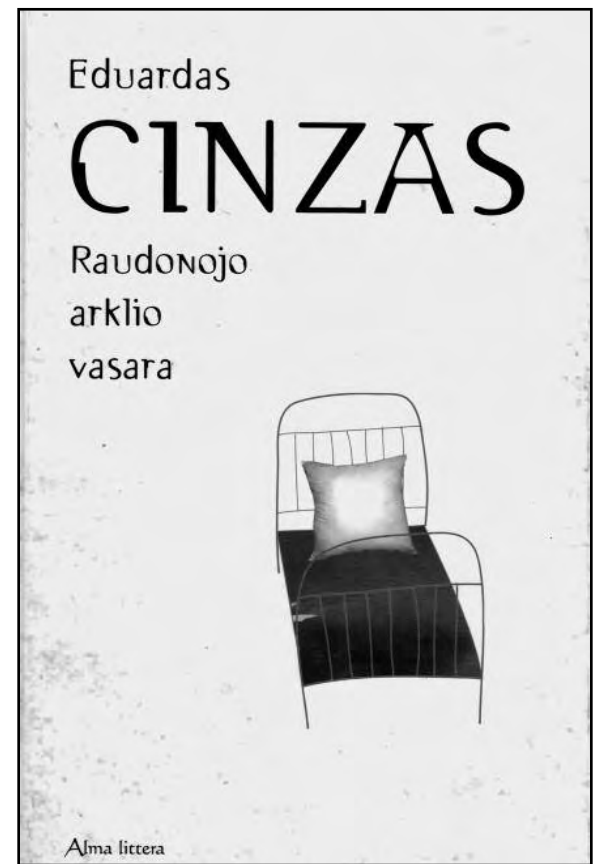
– Kažko trūksta, – sušnabzdėjau.

– Raudonos antklodės, – paaiškino.

Ir staiga pamačiau tą antklodę ant „Didžiojo Metafiziko“ pečių. Nusirengiau švarką ir norėjau apgaubti juo Monos atkurtą vaiduoklį, bet ji sulaukė mane. Valandėlę ji žiūrėjo į sidabru užlietą aikštę, paskui nusivilko savo raudoną suknelę ir užmetė ją „Didžiajam Metafizikui“ ant peties.

Jos kūnas buvo baltas kaip sniegas. Keliai pamažu linko, ir ji atsiklaupė miegančio milžino šešėlyje. Aš atsiklaupiau šalia. Ji apkabino kaklą ir priglaudė mano veidą prie savo virpančių krūtų.

... Kai vėl užkopėme į kalvą, ji sustojo ir atsimerė į mano petį. Tamsa pilkėjo: rytuose budo

nauja diena.

– Kapinėse, mačiau, norėjai man kažką pasakyti... Tu vedęs?

– Ne, Mona... – Juokas užkliuvo gerklėje, nes ji palenkė man galvą, kad galėtų žvelgti į akis visai iš arti.

– Ką slepi nuo manęs, Stani?

– Nieko neslepiu, Mona.

– Tikrai nieko? O man pasirodė...

– ... ir – dingo.

Pakėliau ją ant rankų ir nusinešiau miško takeliu. Ji ėmė pasakoti apie save. Jos motina mirė, palikdama ją tik dešimties metų. Tėvas atidavė ją vienuolyno bendrabutį, kuriame baigė gimnaziją ir socialinių asistentų institutą. Baigusi stažą vienoje Ardėnų sanatorijoje, pernai parvažiavo pas tėvą pailsėti. Dabar tvarko jo lentpjūvių popierius, bet pavasarį pasiieškos savo profesijos darbo.

– Pavasarį mes susituoksime.

Mona prisiglaudė skruostu prie mano veido.

– Stani...

– Taip, mergyt: pavasarį susituoksime. Iki tol spėsime geriau pažinti vienas kitą, apdailinsime būdų kampus, kaip sakoma.

Ji nežinojo – juoktis ar verkti.

– Paleisk mane, – staiga ištare kимиu balsu.

Pastačiau ją ant takelio.

– Palik dabar mane vieną, Stani, – nusigrėžė ir užsidengė rankomis veidą. – Aš pareisiu viena... Man reikia pabūti vienai.

– Bijai, kad ponas meras nepamatytų mūsų sugrįžtančių iš miško?

– Nieko nebebijau, Stani. Būk geras, leisk man...

Pravirko ir nubėgo; tik raudona suknelė šmėkščiojo tarp medžių. Buvo aišku, kad prisiglaus prie kokio kamieno ir išsiverks vieniša miško tyloje.

Bėgau taku pasišokinėdamas, trunkydamas medžius kumščiais. Uždainavau, bet išsigandau savo balso. Velniai rautų, kaip aš mėgau dainuoti, bet vos prasižiodavau, visi pradėdavo šaukti, kad „pjaunu skersai“, ir tekdavo užsičiaupti.

Šokau per audros išverstą eglę ir... pakibau ore. Iš eglaičių tankumyno išniro Raudonasis arklys ir smogė ragu į galvą. Skausmas perlaužė dešinįjį smilkinį ir išsiveržė pro burną. Amžinybę trunkančioje tamsoje jis ir aš kritome į prarają. Paskui blykstelėjo akinantis žaibas – mes atsitrenkėme į dugną. □

QUO VADIS, LIETUVIŠKA KULTŪRA?

Žvilgsnis iš Paryžiaus

RAIMUNDAS MARIUS LAPAS

Kūrybiniai vėjai ją ir vėl atpūtė į Ameriką

Beveik kasmet Mūza Rubackytė atvyksta gastroliuoti pas Dėdę Samą. Šįsyk trumpam – du koncertai balandžio 4–5 dienomis su Buffalo NY filharmonija diriguojant Robertui Franzui. Praėjo su didžiausiu triumfu. Programoje skambėjo vienas mylimiausių Mūzos kūrinų – F. Liszto „Piano concerto #1“. Šis opusas Mūzą dažnai lydi gastrolių metu. Neseniai ji virtuoziskai jį atliko Paryžiuje, prieš tai – Lietuvoje ir Argentinoje. Anot Rubackytės, Lisztas tebėra viena svarbiausių romantizmo figūrų, pritraukianti viso pasaulio pianistus.

Mūsų laimei, Mūza neužmiršo savo gerbėjų bei draugų Čikagoje ir balandžio 1 d. pateikė jiems staigmeną: tikro garso koncertą per klasikinės muzikos radijo stotį WFMT. Nors susitikimas radijo bangomis teuztruko nepilną pusvalandį, laida praėjo labai šiltai. Jos vedantysis, prestižinio radijo konkurso „Peabody“ laureatas Kerry Frumkin pristatė savo viešnią, sakydamas: „Mūza Rubackyte is my favorite pianist in the world“. Viskas vyko improvizuotai. Laidoje nuskambėjo penki kūriniai: keturi F. Šopeno „Etiudai“ (opus 1,7,10 ir 11) ir pianistės „arkliukas“ – F. Liszto „Vengrų rapsodija“. Ir kas būtų pamanęs (aš tą sužinojau tik kitą dieną iš pačios Mūzos lūpų), kad vos ne iki paskutinės valandos WFMT radijo stoties vadovai nežinojo, kas bus grojama eteryje. Improvizuotas žaidimas buvo meistriškai surežisuotas!

Mudviejų su Mūza draugystė jau gana sena (prieš 10 metų turėjom garbės suruošti jos solinį rečitalį Čikagoje), ir temų pokalbiams susitikus niekada netrūksta: norisi aptarti ir muziką, ir kultūrą plačiau, ir politiką – jau nekalbant apie kulinariją, vyną ar madas. O mūsų keliai kartais vis susieina – tai Vilniaus filharmonijos salėje, tai kokiame šurmulingame Paryžiaus bistro, tai prie jos mylimo „Steinway“, prie kurio ji praktikuojasi ilgas valandas, būdama Čikagoje.

Taigi jau kitą dieną po jos pasirodymo per WFMT nutariau pasveikinti mūsų lietuviškos kultūros ambasadorę. Balandžio 2 d. vakarą mudu šnekučiavomės telefonu net keletą valandų, šįsyk kiek ugingiau ir atviriau nei paprastai...

Su kuo valgoma druska?

Mūza – talentinga pianistė – **labai talentinga**. Tačiau ir ją matome ne visur. Man parūpo su miela viešnia panagrinėti rinkodaros klausimus: menininko talento eksploatavimą, globalinės ekonominės krizės poveikį meno pasauliui, lietuviškos kultūros propagavimo peripetijas.

Ne paslaptis, kad esi pasaulyje labai pripažinta, tačiau toli gražu dar ne visur koncertavusi. Nemanau, kad čia asmeninės energijos stoka, nes gastrolių tikrai netrūksta, ir maršrutai įspūdingi. Amerikiečiai pasakytų, kad Tu esi „jet-setter“ – trykštantis energijos šaltinis. Ar yra tokių vietų, kur norėtum koncertuoti, bet kur iki šiol durys užrakintos, ar mandagiai pasakius – nepravertos?

Be abejo, tokių uždarytų durų yra visiems ir visur. Ar tos durys atsivers ar ne, tai nepakeis mano energijos. Manau, kad esu iš tos artistų rūšies, kurie išnešami iš scenos kojomis į priekį. Taigi, jeigu tos durys yra uždaros šiandien ar buvo uždaros vakar, aš neprarasiu vilties ir energijos darbe, toliau tobulinsiu savo meistriskumą. Darysiu viską, kad tos durys atsidarytų. Ar turėsiu gyvenime tokių galimybių, ar turėsiu tokių žmonių, kurie ne tik nori, bet ir gali man padėti – visa tai parodys

Pianistė Mūza Rubackytė

laikas! Nepaprastai vertinu visus mane palaikančius, mylinčius, „stumiančius“ tas duris, kurios kartais yra labai sunkios.

O jei klausimą pateikčiau „atvirkščiai“ – paklausčiau Tave, ar buvo tokių atlikėjų ar muzikinių kolektyvų, su kuriais nenorėjai koncertuoti, ar buvai nepatenkinta atlikusi kokį koncertą su jais?

Dažnai esti nepasitenkinimų, tačiau jeigu nenori koncertuoti – tąsyk iš anksto atsisakai. Būna pasiūlymų, kurie nėra pakankamai prestižiniai ar įdomūs (kontrakto ar menine prasme). Tokių pasiūlymų aš nepriimu. Nusivylimo, kurį pajuntu, publika neturi pastebėti. Siekdamas tobulybės, kopdamas į muzikinį parnasą, menininkas susiduria ir su pilkesniais įspūdziais, – ne viskas yra snieguotos viršūnės. Tačiau visa tai reikalinga, kad dar kažką išmoktum, dar kažką padarytum, dar toliau nueitum.

Ne paslaptis, kad globalinė ekonomika smarkiai palietė ir meno pasaulį. Tą gali tvirtinti iš asmeninės patirties bendraujant su Čikagos Lyric opera. Senoji inteligentija miršta, jaunimas rimtąja muzika nesidomi, pastatymų mažėja, spektaklių produkcijos įkainiai darosi kosminiai. Kaip ekonominė krizė veikia Tave kaip atlikėją?

Pakankamai ramiai žiūriu į tai. Ekonominė krizė neatims iš manęs paties svarbiausio – įkvėpimo, bendraujant su savo instrumentu. Krizė neuždraus man toliau dirbti įrašų studijoje – rezultatus galėsiu panaudoti geresniais laikais, o tuo pačiu kaupsiu ir vystysiu repertuarą. Tiesa, krizė gali paveikti mano geografinius planus – būtent gastroles. Bet šiuo metu aš nesiskundžiu – optimistiškai žiūriu į ateitį. Tačiau turiu kitą rūpestį – kur kas didesnį. Esu naujai „iškepta“ festivalio organizatorė. Tai be galo didelis įsipareigojimas ir galvos skausmas.

Apie tai netrukus pakalbėsime, bet dar keletą žodžių apie menų krizę – kur ji labiausiai jaučiama? JAV? Pietų Amerikoje? Europoje? Rytuose?

Dažnai koncertuoju Pietų Amerikoje – Peru, Čileje, Argentinoje. Ten jaučiu publikos šilumą, tačiau ten problemos yra didžiulės ir tuo pačiu paprastos – būtent finansinės. Kiek girdėjau, JAV slegia tos pačios bėdos. Baltijos valstybėse problemos – milžiniškos. Vos ne kasdien išgirstu pesimistinių atsiliepimų apie planuojamus festivalius, muzikinius renginius. Esu be galo susijaudinusi

dėl bendros kultūrinės politikos, dėl mūsų visų ateities kultūroje.

Ar manai, kad situacija pagerės po metų ar dvejų?

Manau, reikės palaukti dvejus trejus metus, kol pradėsime kilti.

Visur gerai, o Lietuvoj geriausia?..

Pokalbio metu prisiminiau legendinį refreną iš „Kabareto tarp girnų“, kadaise įrašytą Vytauto Kernagio. Puikiai žinau, kas darosi Lietuvos kultūros padangėje, tačiau norėjau išgirsti visa tai iš Mūzos lūpų. Juk ji gyvena pasaulio kultūros sostinėje Paryžiuje, o tuo pačiu nesvetima ir Lietuvos scenoje, dažnai ten koncertuoja.

Kaip globalinė krizė veikia Lietuvos kultūrinį gyvenimą?

Šie metai Lietuvai ypatingi – Vilnius yra Europos kultūros sostinė. Tuo tarpu „Fly LAL“ nutraukė savo skrydžius į Paryžių sausio septintą. Kai iš Vilniaus reikėjo grįžti į Paryžių, Vilniaus oro uoste pamačiau aibę tuščių lėktuvų ir supratau, kad visi norintieji atvykti į mūsų Europos kultūros centrą ir ką nors įdomaus pamatyti – tiek pavieniai asmenys, tiek grupės – taip lengvai nebegali. Ir suvokiau, kokia iš tikrųjų kritiška yra padėtis. Ekskursijos atšaukiamos. Viešbučiai tušti. Potencialių koncertų lankytojų skaičius automatiškai mažesnis. Nežinau, ar Lietuva greit išlips iš tos duobės. Jeigu mes neturėsime tiesioginio transporto į šalį (dabar skristi iš Paryžiaus reikia beveik visą dieną!), nedaug kas norės taip vargti. Problemos akivaizdžios. Esu Pirmojo Vilniaus tarptautinio pianistų festivalio vadovė, festivalis turėtų vykti lapkričio mėnesį, tačiau abejoju, ar man pavyks iki galo jį suorganizuoti. Nesvarbu, kad programa sudaryta ir atlikėjai pakviesti. Vis dar su ištiesta ranka vaikštau po bankus, ambasadas, akcines bendroves, ieškodama finansinės paramos. Tai labai sudėtinga.

Šiomet švenčiame savo krašto vardo tūkstantmetį, tačiau nerimą kelia tai, kad nesugebame pasauliui parodyti, ką turime geriausia – tarsi mes būtume kilę iš kokių džiunglių ar bananų respublikos... O kad tikrai turime pasaulinio lygio meną – tai akiuvaždu: Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Mūza Rubackytė, Jonas Mekas, Jurgis Mačiūnas su „Fluxus“

Nukelta į 7 psl.

Kol kas esu čia, atviras likimui

Pokalbis su režisieriumi Pauliumi Budraičiu

NOMEDA LUKOŠEVIČIENĖ

Ko gi labiausiai trūksta palikus Lietuvą? Žinoma, ten likusių namiškių, draugų, savo miesto. Ir labai trūksta lietuviško kultūrinio pasaulio. Paskutinią emigrantų kartą drąsiai galėtų teigti, kad esam tokie, kokie šiandien esam, būtent dėl daugybės valandų, praleistų parodų salėse, poezijos vakaruose, knygų pristatymuose, lietuviškų filmų peržiūrose, simfoniniuose ir kitokio žanro koncertuose. Tačiau išskirtinė vieta kiekvieno širdyje tenka teatrui. Rodos, dar taip neseniai, dar iš vakaro, stodavom į eilę prie Kauno dramos teatro kasų, kad ryte „prie langelio“ išvystume tą pačią nuoširdžiausią kasininkės Danutės Bencevičiūtės šypseną. Jau seniai mūsų nebestebina, kad lietuvių režisierių Eimunto Nekrošiaus, Rimo Tumino, Jono Vaitkaus, Gyčio Padegimo, Jono Jurašo, Oskaro Koršunovo vardai ne tik minimi užsienio spaudoje ir garsina Lietuvos vardą, bet ir sulaukia didžiausių apdovanojimų.

Šiandien noriu Jums pristatyti žmogų, kurio vardą vis dažniau ir dažniau teks išgirsti tiek Lietuvoje, tiek ir už jos ribų. Vardą, kuriuo jau dabar galime didžiuotis. Jūsų dėmesiui – aktorius, režisierius ir pedagogas Paul (Paulius) Budraitis.

Trumpai: 1972 m. gimė lietuvių emigrantų šeimoje New York mieste.

1995 m. baigė Indianos universitetą (politikos mokslai ir drama).

2003 m. jam suteiktas magistro diplomai (teatro režisūra, Lietuvos muzikos ir teatro akademija).

2008-ųjų lapkritį Seattle lietuviai (ir ne tik jie) turėjo puikią galimybę drauge „išgyventi“ Pauliaus Budraičio režisuotą Šekspyro „Karalių Lyrą“. Buvom maloniai nustebinti aktorių plastikos ir garsų kalbos. Na, o kai po spektaklio Paulius prabilo į mus gražiausia lietuviška šnektą, tai mūsų džiaugsmui ir pasididžiavimui nebuvo ribų.

– Pauliau, Jūsų režisuotas „Karalius Lyras“ mūsų mažutės Seattle Lietuvių Bendruomenės akirtyje buvo lyg griaustinis iš giedro dangaus. Bet tai – geras griaustinis, kurio visi laukia, kuris pažadina ir suteikia energijos. Patenkdamas „Tulpės Times“ skaitytojų smalsumą, pratęskite šią temą.

– Labai džiaugiuosi, kad mūsų darbas sukėlė tokią vietinių lietuvių reakciją. Galiu sakyti, jog tai, kad tiek jūsų atvyko į spektaklį, man buvo itin reikšminga parama. Jaučiau savotišką tęstinumą. Sėdint žiūrovų salėje Seattle ir matant, kad kitos auditorijos pusėje sėdi beveik vien lietuviai, buvo truputį nerealu. Galėjau jaustis tarsi perkeltas į kokį teatrą Vilniuje. Taip pat buvo įdomu susipažinti po spektaklio ir išgirsti jūsų nuomonės bei klausimus. Labai dėkoju visiems atvykusiems ir tikiuosi, kad galėsime vėl susitikti teatre ateityje.

– Paulius Budraitis – mokinys. Ko gi pasisėmėte iš lietuvių režisierių mokyklos, iš bendro kūrybinio darbo su Jonu Vaitkumi?

– Jonas Vaitkus – tikras mokytojas. Tai žmogus menininkas, pedagogas, bet ne akademikas, kuris visada turi galvoje savo studentų kelią į profesionalią sceną. Vaitkus – provokatorius, išbalansuotojas, kipšas, visada siekiantis „stumtelėti“ savo studentus, kad jie atsistotų ant savo kojų, kad surastų asmeninį kūrybinį balsą. Yra tokių, kurie to nesupranta, kurie stengiasi mėgdžioti kažkokį „Vaitkaus stilių“, bet tai didžiulė klaida. Galų gale, Vaitkus – menininkas maksimalistas, kuris tiesiog reikalauja disciplinos, sąžinės ir samprotavimo scenoje, kuris reikalauja, kad scena būtų vertinama su aukščiausia pagarba, nes, pasak Vaitkaus, scena – tai erdvė, kurioje visuomenė gali susirinkti grumtis su savimi, ir savo problemomis ir aktualiais klausimais, o tai, žinoma, svarbu. Vaitkus turi daug kritikų, o ir aš pats galiu teigti,

Paulius Budraitis savo gerbėjų būryje.

kad Vaitkus turi savyje prieštaravimų; bet man tai padeda žiūrėti į jį realiau – ne kaip į pranašą ar kokį pusdievį, bet kaip į žmogų, genialų menininką, kuris varžosi su savimi ir savo pasauliu. Iš tokio žmogaus galima daug išmokti, ir aš tai padariau.

– Paulius Budraitis – mokytojas. Kada ir kaip ateina suvokimas, jog jau gali save kitiems atiduoti? Koks šių dienų būsimo aktorius?

– Geras režisierius turi būti ir pedagogas. Jis privalo išvėlgti tai, ko pats aktorius nemato savyje, ir padėti jam pasiekti aukštesnes kūrybines plotmes. Profesionalių aktorių tobulėjimas stringa be geros režisūrinės priežiūros. Savo pedagoginę veiklą pradėjau nuo režisūros Seattle, prieš išvykstant į Lietuvą. Atvykęs į Lietuvą, ėmiau dėstyti, būdamas dar magistrantu pas Vaitkų. Jis man suteikė daug laisvės vesti jo antro kurso studentų trenavus specialybės paskaitos metu, o kai aš baigiau studijas, jis surinko naują kursą ir kvietė mane dirbti jo padėjėju, rodydamas man daug pasitikėjimo, suteikdamas progą dirbti savarakiškai su studentais. Kartas nuo karto aplankydavo, siūlydavo naudingų patarimų ir leisdavo dirbti toliau. Jausdavaisi kaip pedagogas-studentas, o Vaitkus prižiūrėdavo mano vystymąsi kantriai ir išmintingai. Už tai visada jam būsiu dėkingas.

O žiūrint į būsimą aktorių ir režisierių kartą, galiu sakyti, kad teatro ateitis Lietuvoje šviesi. Yra daug kritikų – ir jaunų, ir iš „anų laikų“, kurie peikia viską, spjauna ant teatro padėties ir Lietuvos teatro ateities. Manau, kad jie stipriai klysta. Teatras niekada nebebus toks, koks jis buvo, kai žmonės laukdavo per naktį, kad galėtų nusipirkti bilietą į naują Nekrošiaus pastatymą. Tiesiog laikas nenumaldomai bėga, visuomenė keičiasi, popkultūros invazija kuria triukšmingą tuštybių mugę, kurioje naujas Lietuvos teatras ir jo kūrėjai turės egzistuoti ir klestėti. Bet tai padarys Lietuvos jaunoji aktorių ir režisierių karta. Tai žmonės, kurie mąsto kitaip, negu dabarties meistrai, kurie dar ieško savęs naujose teatro aplinkybėse taip pat, kaip visa Lietuva ieško savęs Europos kontekste. Tai pareikalaus laiko ir drąsos, o ši teatro karta to turi su kaupu. Vyresnieji teatrologai norės jiems aiškinti, kaip reikia kurti, kodėl jie klysta – Lietuva juk ekspertų šalis! – bet aš įtariu, kad jaunieji supranta, kad visa tai jiems neaktualu, kad jie privalo rasti savo unikalų kelią. Jie klups ir stosis, bet aš tikiu, kad ilgainiui jie sukurs reikšmingą savo indėlį Lietuvos teatro istorijoje.

– Plastika. Judesys. Kūno kalba. „Garso kalbėjimas“. Žiūrint „Karalių Lyrą“ negalėjai nejausti, kad Jums šie dalykai yra labai svarbūs. Ar neklydau?

– Neklydote. Kaip režisieriui man būna graudu, kai matau spektaklį, kuriame nenaudojama

Režisierius Paulius Budraitis

plati meninė teatro paletė. Teatras – tai menas, kuris sujungia visas meno sritis. Kam (taip dažnai būna Amerikoje) statyti spektaklį, kuriame aktoriai tiesiog sėdi ir pliurpia „vienas kitam“. Visiškai neįdomu. Teatras gali tiek daug, o režisieriai ir aktoriai dažnai tai pamiršta vardan kokios nors skystos televizijos ar kino asimiliacijos. Čia teatras iki šiol daugiau mažiau yra paskendęs rusiškoje psichologinėje vaidyboje. Bet to neužtenka. Kad teatras būtų įtaigus ir vertas šiuolaikinio žiūrovo dėmesio, jis privalo naudotis visais savo privalumais – aktoriaus kūno valdymu ir judesiu, balso įtaigumu, gyva muzika ir atmosferiniais garsais, šviesos dėliojimu ir t. t. Be sąmoningo šių priemonių naudojimo teatras virsta negyvu, nereikšmingu įvykiu.

– „Vyšnių sodas 2009“. Būtų įdomu daugiau sužinoti apie šį projektą. Teks dirbti drauge su rež. Jonu Vaitkumi ir Gyčiu Padegimu. Ko tikėtės? Ko tikėtis žiūrovui?

– Nemanau, kad dalyvausiu šiame projekte. Grįžau į Seattle kuriam laikui ir nesiroošiu grįžti į Lietuvą. Labai įdomus projektas, sunku jame nedalyvauti, bet taip jau atsitiko. Režisierius – suomis Kristianas Smedsas – įdomus ir charizmatiškas menininkas. Linkiu jam sėkmės.

– Labai džiugu, kad Jums teko dalyvauti liepos mėnesį įvykusiame antrajame pasaulio lietuvių me-

Tarp žemės ir žvaigždžių

Virtuali kelionė į Europos geografinį centrą ir Lietuvos etnokosmologijos muziejų

NIJOLĖ JANULAITIENĖ

Visą praėjusių 2008 m. metų spalio mėnesį žiniasklaidoje skambėjo žinia, kad pasitinkant 2009-uosius – tarptautinius Astronomijos metus, Molėtų krašte atidaromas naujas modernus Etnokosmologijos centras, kviečiantis lankytojus. Per kelias spalio dienas susidarė didžiulės eilės, todėl į Centrą galima buvo patekti tik iš anksto užsiregistravus. Žingeidūs lietuviai autobusais ir lengvaisiais automobiliais plūste plūdo į Molėtų kraštą, kad galėtų dieną ar giedrą naktį iš paukščio skrydžio žvelgti į dangų, žvaigždes ir Labanoro apylinkes. Praėjo pusė metų, o eilės nemažėja.

Mielas skaitytojau, atsistokime į šią eilę ir mes, pamalonindami save virtualia kelione iš Vilniaus į Molėtų Etnokosmologijos muziejų. Po šios kelionės tikriausiai galėsime atsakyti į klausimą – kodėl nemažėja lankytojų eilės naujajame Centre. O pakeliui dar galėsime pabuvoti ir Europos geografiniame centre.

2009-ieji – tarptautiniai Astronomijos metai

2009 metus Jungtinių Tautų generalinė asamblėja (UNESCO) paskelbė tarptautiniais Astronomijos metais, nes šiemet sukanka 400 metų nuo pirmojo dokumentuoto Galilėjaus stebėjimo teleskopu, o taip pat nuo Johano Keplerio spausdinto darbo „Astronomia nova“.

2009 Astronomijos metai buvo oficialiai inauguruoti UNESCO būstinėje Paryžiuje, 62-ojoje generalinėje UNESCO asamblėjoje, kuri valstybes ir organizacijas pakvietė įvairiais būdais dalyvauti šių Astronomijos metų iniciatyvose.

Tarptautinių astronomijos metų 2009 (angl. *IYA 2009*, liet. *TAM 2009*) organizatoriai – Tarptautinė astronomų sąjunga ir UNESCO. TAM 2009 tikslas – skatinti viso pasaulio žmonių, ypač jaunimo, susidomėjimą astronomija ir kitais mokslais. Pagrindinė tema – *Atrask savo Visatą* (angl. *The Universe, Yours to Discover*).

Tarptautinė astronomų sąjunga koordinuoja visus 2009 tarptautinių astronomijos metų renginius. Jie skirti suteikti daugiau žinių apie astronomijos vaidmenį kultūroje, informuoti žmones apie naujausius astronomijos atradimus.

Į tarptautinių Astronomijos metų veiklą aktyviai įsitraukė ir Lietuvos astronomai, dirbantys Molėtų observatorijoje naujajame Etnokosmologijos centre, etnografinėje sodyboje, prie Lenktnio ežero, Vilniaus planetariume ir kitose Respublikos vietose.

Iš Molėtų krašto geografijos ir istorinės praeities...

Ten, kur pastatyta Molėtų observatorija ir naujasis Etnokosmologijos centras, plyti didžiau-

Europos geografinį centrą žyminti kolona.

sias mūsų šalyje Labanoro nacionalinis draustinis, garsėjantis unikalia gamta, 285 ežerais ir ežerėliais, 30 didesnių ir mažesnių upelių. Kadaise ši kraštą garsino Dubingiai, kurie XVI a. buvo žinomi kaip iškiliausios tuo metu Radvilų giminės tėvonija (jos griuvėsius neseniai aptiko ir uoliai tyrinėja Lietuvos archeologai). XIX a. viduryje Bijutiškio dvare gyveno demokratinių pažiūrų kunigaikštis Nikalojus Giedraitis, Vilniaus gubernijos vaivada, drąsiai kritikavęs Muravjovo – Koriko režimą, todėl 1865 m. ištremtas į Sibirą. Palaimintasis Mykolas Giedraitis, buvęs vienuolis – taip pat garbingos kunigaikščių Giedraičių šeimos atžala, kurio fizinis netobulumas išugdė nepalaužiamą ryžtą siekti krikščioniškojo tobulumo.

Atkūrus Nepriklausomybę, miškingas Molėtų kraštas virto didžiule statybų aikštele. Nemažai lietuvių skubėjo įsikurti prie ežerų – sparčiai statė poilsiavietes, rentė pirteles ir valčių sandėlius. Lietuvos „žaliųjų“ nuomone, jei statybos plėsis, tai ežerams, apsuptiems pušų garbanomis, ir Labanoro nacionaliniam parkui kyla grėsmė prarasti savąjį unikalumą.

Kur yra Europos žemyno geografinis centras?

Pirmoji mūsų, virtualių keliauninkų, stotelė – Europos geografinis centras, nutolęs 26 kilometrus nuo Vilniaus. Išlipę iš automobilio, aplankykite prof. G. Jakubonio sukurtą monumentą – baltą granito koloną, iš tolo šviečiančią auksinių žvaigždžių karūna, kuri simbolizuoja Europos Sąjungos šalių vienybę ir solidarumą. Gidas Jonas Valiūnas, dirbantis centre nuo pirmųjų jo įkūrimo dienų, remdamasis 1989 m. Prancūzijos nacionalinio instituto mokslininkų skaičiavimais, visiems lankytojams primena Europos geografinio centro koordinatas: 54 laipsniai 54 min. šiaurės platumos, 25 laipsniai 19 min. rytų ilgumos. Koordinatės nustatytos remiantis Europos žemyno tolimiausiais taškais: šiaurėje – Špicbergenu, pietuose – Kanarų salomis, rytuose – Uralo viršukalnėmis, vakaruose – Azorų salynu. Taigi, geografinio centro tikslī vieta – Lietuvoje, 26 km į šiaurę nuo Vilniaus, prie Purnuškių kaimo.

2004 m. gegužės 24 d. Vilniaus rajone, tarp Purnuškių ir Bernotų kaimų, buvo atidengtas Europos

geografinį centrą žymintis akmuo. Tuomet Centras sutiko pirmuosius lankytojus. Teritorijai aplink Europos geografinį centrą buvo suteiktas draustinio statusas.

Apžiūrint Europos centrą ženklinančią baltą granito koloną pravartu prisiminti, kad Europos geografiniu centru vadinama net keletas vietovių mūsų žemyne. Taip yra dėl to, kad nustatant geografinį centrą naudojami skirtingi metodai; be to, nėra visiškai vienareikšmiškai nustatyta riba tarp Europos ir Azijos.

2004 m. Prancūzijos nacionalinio geografijos instituto mokslininkai dar kartą patikslino Europos geografinio centro koordinatas. Jis šį kartą atsidūrė netoli Pašilų kaimo, šalia Vilniaus. Taip pat verta žinoti, jog Europos geografinio centro nereikėtų painioti su Europos parku, 15 km. nutolusiu nuo šios vietovės.

Kadangi pagrindinis kelionės tikslas – Lietuvos Etnokosmologijos muziejus, skubėkime į jį, kol dar nesutemo, kad pakilę į apžvalgos aikštelę galėtume pasigrožėti Molėtų krašto apylinkėmis.

„Skraidančios lėkštės“ prie Molėtų observatorijos

Netruksime atvykti į Lietuvos Etnokosmologijos muziejų. Aukštas baltas apžvalgos bokštas, įbridęs į žalių pušų jūrą, iš tolo šviečia dangaus žydrynėje. Atrodo, tarsi iš kitų planetų atskrido ir ant Molėtų kalvų nutūpė du ufonautų erdvėlaviai, kviečiantys kiekvieną praėivį vidun susipažinti su dangaus platybėmis ir paslaptimis. Pukus reginys!

Išlipkime iš autobuso ir sužavėti „kosminio reginio“ laiptais pakilkime į „pirmąjį erdvėlavių“, kuriame įsikūręs centro laukiamasis.

Molėtų observatorijos papėdėje, ant Kaldinių kalvos, iškilęs naujasis Etnokosmologijos muziejus, dažniausiai vadinamas Centru, po rekonstrukcijos atvėrė duris 2008 m. spalio mėn. Šiandien jo ansamblį sudaro skraidančios lėkštės formos lankytojų laukiamasis su kavine, apversto kūgio formos parodų ir administracinis pastatas, didžiojo teleskopo bokštas ir stiklinė elipsoido formos apžvalgos aikštelė, iškelta į 40 m. aukštį virš ežerų lygio. Praėjo net trisdešimt metų, kol Molėtų observatorijos direktoriaus G. Kakaro ir VPU prof. L. Klimkos svajonė – įkurti Etnokosmologijos centrą – kūrybingų architektų R. Krištapavičiaus ir A. Gudaičio, skulptoriaus A. Kuzmos, konstruktoriaus N. Maškovo ir jiems uoliai talki-

Lietuvos etnokosmologijos muziejus.

Nukelta į 7 psl.

Atkelta iš 6 psl.

nusių statybininkų dėka galop buvo įgyvendinta. Etnokosmologijos centras jau veikia, tačiau kai kurie rekonstrukcijos darbai pagal ES struktūrinių fondų paramos sutartį „Lietuvos etnokosmologijos muziejaus turstinio komplekso paslaugų plėtra“ dar nebaigti. Gana išpūdingas ir šio muziejaus statybų biudžetas – 22, 3 mln. litų.

Gidai, laukiantys lankytojų „pirmajame erdvėlaivyje“, netruks susirasti savąją grupę. Sekime paskui juos. Iš „pirmojo erdvėlaivio“ jie nuves grupę požeminiu koridoriumi, kuriuo mes pateksime į mitologinio „kosminio medžio“ šaknis imituojančią „kosminę galeriją“. Siauru, mažų žibintų tarsi žvaigždžių apšviestu koridoriumi kilsime aukštyn, pakeliui apžiūrinėdami ekspozicijų sales, kol pasieksime erdvią auditoriją, kurioje įrengta moderni vaizdo ir garso technika. Žvelgdami į neaprėpiamas Visatos platybes, nesuskaičiuojamus žvaigždžių spiečius didžiuliam ekrane, nesunkiai suvoksime etnokosmologijos esmę: kosminis pasaulis visada virš mūsų ir mes negalime nuo jo atsiriboti.

Tikriausiai ilgiausiai užtruksime apžvalgos aikštelėje, įrengtoje „antrajame erdvėlaivyje“. Pasijusime tarsi kiltume nuo Žemės į žvaigždes. Ši į 40 m aukštį pakilusi „kosminė lėkštė“ atskirs mus nuo žalių Labanoro kalvų ir slėnių, apaugusių ūksmingų eglių ir pušų miškais, žvelgiančiais į mus melsvomis ežerų akimis. Besigrožėdami nuostabią panoramą, nepamirškime apžiūrėti ir 80 cm skersmens teleskopą, skirtą lankytojams ir įrengtą pačiame Etnokosmologijos muziejaus pastato viršuje. Deja, didžioji „teleskopo akis“ gali neatsiverti, jei dar nesutemę ar dangų užkloję stori debesys.

Naujasis Lietuvos Etnokosmologijos muziejus – pirmasis ir vienintelis tokio pobūdžio muziejus pasaulyje. Tai tarsi vartai į Visatą. Muziejaus filosofija – glaudus žmogaus ir žmonijos santykis su kosminiu pasauliu, jo atspindys tautos tradicijose, apeigose, materialiniame ir žodiniame pavelde, moksle, technikoje, mene, filosofijoje ir religijoje. Žmogaus ryšius su kosminiu pasauliu etnologai vadina etnokosmologine informacija: tai dainos, apeigos, simboliai, moksliniai darbai, dangaus vaizdai per teleskopą, meno kūriniai ir kt. Gidai lankytojams kalba, kad būtent lietuvių tautosakoje ir papročiuose slypi senojo Mėnulio kalendoriaus atmintis, Saulės diktuojamas žemdirbystės ir gamtos fenologinių reiškinų kalendorius. Anot jų, prikėlę iš šimtmečių užmaršties senoviškas šventes, galime atkurti nutrūkusius saitus su gamta, savo gyvenimą ir darbų seką priartinti prie gamtos ritmų ir ekologijos reikalavimų.

Gidai taip pat atskleis muziejaus ateities planus: bus įrengtos gyvenamosios patalpos naktiniams gidams, kurie lankytojus supažindins su vakaro dangaus paslaptimis žvelgiant į jį per teleskopą, o stiklinė galerija jungs „pirmąjį erdvėlaivį“ su „antrajame erdvėlaivyje“ įrengtu teleskopu. Be to, bus plėtojama šio regiono poilsio ir pramogų industrija: įrengta slidinėjimo trasa ir pastatytas viešbutis turistams. Etnokosmologijos muziejus turėtų tapti svarbia modernios Lietuvos įvaizdžio dalimi.

Senovinė dangaus stebykla

Mieli keliauninkai, aplankykite ir netoli muziejaus įsikūrusią etnografinę sodybą prie Lenkienio ežero. Į ją veda ant neaukštos kalvos užkurto aukuro ugnies šviesa. Mus pasitiks sodybos, kurioje įrengta liaudies astronomijos kosmologijos ekspozicija, vadovas etnoastronomas Jonas Vaškūnas. Vakarejančio dangaus prieblandoje jis primins pagonybės laikų krivį, ant kalvos po ūksmingais šimtamečiais medžiais kurstantį aukurą. Etnografinė sodyba priklauso Molėtų krašto muziejui. 1996 m. šalia jos buvo įrengta vadinamoji senovinė dangaus šviesulių stebykla – šventvietė. Rato iš medinių šventyklos stulpų su kalendoriniais ženklais viduryje įrengtas akmeninis Saulės aukuras. Stulpai žymi pasaulio šalis. Anot J. Vaškūno, senovėje taip buvo stebimi dangaus šviesu-

liai ir atliekami kalendoriniai laiko stebėjimai.

Čia išgirsime įdomų pasakojimą apie baltų pasaulėžiūrą, apie rekonstruotą senąjį lietuvių zodiaką, kurio paslaptis išmanę žyniai. Jie žinoję tokius zodiako ženklus: ožį, šaulį, gervę, žirgą, elnią. Senasis zodiakas turėjęs įtakos „Saulės išvadavimo iš kosminės tamsos“ ritualui. Kai kuriose Lietuvos vietovėse Kalėdų ar Užgavėnių zoomorfiniai persirengėliai – gervė, ožys, arklys – tempdavę paskui save kaladę, savotišką „Saulės vežimą“. Baltams šis kosminio rato ritualas simbolizavęs Saulės išvadavimą iš tamsos. Jonas Vaškūnas – pirmasis etnologas Lietuvoje, kuris, panaudojęs

Pokalbis su režisieriumi Pauliumi Budraičiu

Atkelta iš 5 psl.

nininkų plenere „Migruojantys paukščiai“. Ar galėtumėt plačiau papasakoti apie šį projektą? Koks gi buvo darbas grupėje „Nėra to ‘AŠ’“?

– „Migruojančių paukščių“ projektas man – tikra atgaiva smegenims ir sielai. Tai įvairių lietuvių menininkų suvažiavimas Birštono kurorte, Nemuno pakrantėje, suorganizuotas dizainerės Jolantos Rimkutės, nevyriausybinių organizacijos „LT Identity“. Apskritai buvo gera Birštone pabūti, paragauti mineralinio vandens, aplankyti turgų, medinę bažnyčią, kalnapilį, dar ir pasigrožėti saulėtekiumi virš Nemuno. Iškart atvykus iš miesto į Birštoną norėjosi kažką „veikti“, blaškėmės ieškodami to veiksmo. O po kiek laiko supratom, kad čia galioja visai kitas tempas, kad galima tiesiog būti, ir tiek.

Aišku, kitą dieną buvo ką veikti. Savaitę intensyviai diskutavom emigracijos tema. Daugelis dalyvių – žmonės, kurie dėl vienokių ar kitokių priežasčių išvyko gyventi ir dirbti už Lietuvos sienų. Kai kurie, kaip ir aš, dirba ir Lietuvoje, ir svetur.

Mūsų bendra grupė susiskirstė į mažesnes darbo grupes pagal dalyvių pasiūlytas temas. Aš buvau mūsų grupės „Nėra to ‘AŠ’“ iniciatorius. Apsidžiaugiau, nes ši tema man seniai įdomi, o būtent šitokie žmonės – menininkai – galėjo puikiai suprasti tai, kas daug kam sunkiau suprantama. O mintis tokia, kad žmogus, iškeitęs savo įprastą gyvenimo aplinkybes (arba kontekstą) į visiškai kitokias, gali pradėti suprasti, kiek mūsų vadinamasis „aš“ iš tikrųjų priklauso nuo mūsų konteks-

mokslinės rekonstrukcijos metodą, bandė perskaityti tik seniesiems kriviams žinomas baltų zodiako paslaptis.

Kai keliauninkų automobilis pasuks namų link, etnografinė sodyba ir miškas tikriausiai jau grims į vakaro tamsą. Tik aukštai danguje boluos Etnokosmologijos centro apžvalgos bokštas. Tikriausiai ne vienas keliauninkas gali pagalvoti, kad čia, į Molėtų žemę, būtina sugrįžti. Sugrįžti vasarą. Atvykti, kai saulė supsis birželio kaitroje, o Labanoro kalvos skęs mėlynų lubinų jūroje. Ir vėl žvelgti į dangų ir žemę, gėrėtis vidurvasario Lietuva. Tavo ir mano, visų mūsų Lietuva. □

to. Iš tikrųjų, ta sąvoka – „aš“ – nėra fiksuotas dalykas, kaip dažnai galvojama, o tam tikras besitęsiantis procesas, kuris galėtų būti apibūdinamas kaip santykis ir reakcija į savo aplinkybes.

Mano grupėje dalyvavo dvi dizainerės, viena iš Norvegijos (Darija S. Hauge), o kita – iš Olandijos (Indrė Klimaitė). Muzika prisidėjo garsų menininkė iš Londono (Lina Lapelytė). Diskutavom, ginčijomės, kūrėm ir galų gale, per labai trumpą laiką sukūrėm fotoseriją ir trumpą meninį video (<http://www.youtube.com/watch?v=fyrDhiaLMhE>). Įdomu ir reikšminga buvo susipažinti ir kurti su kitos srities menininkais tokia man asmeniškai svarbia tema.

– Kokie ateities planai? Ar turėsim mes, Seattle lietuviai, galimybę džiaugtis Jūsų darbais mūsų pakrantėje?

– Šiuo metu gyvenu Seattle. Lagaminai tušti ir stovi sandėly. Aktyviai siekiu užmegzti ryšius teatro visuomenėje, taip pat mėginu suburti aktorių ansamblį, su kuriuo galėčiau kurti. Bus matyt, kaip viskas susiklostys, bet kol kas esu čia, atviras likimui.

– Ačiū, Pauliau, už pokalbį. Linkiu Jums pačios geriausios kloties, kūrybingų metų ir su nekantrumu laukiame žinutės, kuri prasidėtų taip: režisierius Paulius Budraitis kviečia į naują spektaklį.

„Tulpė Times“, 2009 m. kovas

Žvilgsnis iš Paryžiaus

Atkelta iš 4 psl.

judėjimu, Eimunto Nekrošiaus teatras, pagaliau Violeta Urmana... Regis, viskas atbulai daroma...

Nežinau, ar reikėtų piešti tokį pesimistišką vaizdą. Man pačiai tenka daug dirbti, norint atkreipti dėmesį į Lietuvą, kad pasaulis pažintų šį taškelį žemėlapyje. Juk mes 50 metų buvome atskirti nuo pasaulio. Mažai kas žino, jog vos 20 kilometrų nuo Vilniaus yra Europos geografinis centras. Kai tai pasakoma, visi labai nustemba. Iš savo pusės aš daug ką darau. Noriu tikėti, kad mano kolegos veikia taip pat.

Mūsų tarptautinę vizitinę kortelę iš tikrųjų sudarytų kiek aukščiau paminėti grandai (sąrašas, žinoma, nepilnas). O ką sugebame pasauliui parodyti? Verkšlename, kad niekaip neužbaigiame Valdovų rūmų! Nežinau, kur čia šuva pakastas? Politika? Vadiniai sukčiai? O gal tiesiog tamsumas? Deja, nejučiu jokios šventinės nuotaikos – kad štai mūsų valstybės tūkstantmetis... Nejaugi tai tik vienkartinis fejerverkas, kuris kaip šnipštas po kelių sekundžių užgęsta? Norėtusi, kad tai būtų aidas, skambantis ištiesus metus – nesvarbu, ar Vilniuje, Gedimino kalno papėdėje, ar Musée d'Orsay Paryžiuje, o gal Covent Garden Anglijoje, Kongreso bibliotekoje Vašingtone, pagaliau Čikagos filharmonijoje – ten, kur mūsų kultūra turėtų būti labiausiai reprezentuojama.

Nepasakysiu, kad Tavo žodžiai nekrinta į mano širdį. Esi teisus. Gal Lietuvoje taip reiškiasi nauja demokratija? Mes visko turim iš naujo išmokti. Esam kaip tas jaunuolis, kuris, viena vertus, jaučia savo jėgą, kita vertus, – dar nėra iš tikrųjų tikras dėl savęs, dėl savo vertybių. Dar nedrįsta garsiai pasakyti, koks aš esu, koks galiu būti, kiek galiu daug parodyti pasauliui. Mes dar esame kuklūs. Dar nepakankamai stiprūs iš vidaus. Visiškai neseniai pradėjome kalbėti apie savo tapatybę – juolab europinę. Čia viskas dar nauja. Mes greičiausiai dar neužaugom...

Aš dar drįsčiau pasakyti, kad mes po tūkstantčio metų, nors esame gabi tauta, dar nesugebėjome išsivaduoti iš savo vystyklų...

Neužmiršk, kad mūsų istorija buvo labai sudėtinga.

A la prochaine fois

Tai tik dalis to, apie ką mudu tą balandžio antrašą telefonu diskutavome... Būtų galima dar daug ką pasakyti ir parašyti. Tačiau padėkime daugtaškį – pagaliau ar verta viskuo dalytis vienu įkvėpimu? Žmogus juk turi pasilikti ir sau šiek tiek *neišsakytų minčių*.

Baigdamas pripažinsiu viena: jei nebūčiau savo gyvenimo kelyje sutikęs garsiosios Mūzos iš Paryžiaus, ko gero, kūrybinio įkvėpimo manyje būtų mažiau. Kaip galbūt ir XXI amžiaus Lietuvai? □

„Kara“ – „skaityti“: Lietuvos karaimų istorija

BRONIUS PUZINAVIČIUS

„Draugo“ šeštadieniniame Kultūros priede š. m. kovo 7 ir 14 dienomis buvo paskelbtas Broniaus Puzinavičiaus ir Nijolės Janulaitienės rašinys „Lipka tatarlar“ – Lietuvos totorių karybos ir kultūros istorija. Šį kartą siūlome šiek tiek medžiagos apie Lietuvos karaimus

Keičiantis Vilniaus ir jo apylinkių valstybinei priklausomybei ir kultūroms, Vilniaus kraštas visada buvo ir dabar išlieka daugialypis ir daugiakalbis. Nuo viduramžių šis regionas buvo ties pačia katalikų ir stačiatikių tikėjimo riba. Tos dvi krikščionybės formos regione ir šandien susitinka, nes Vilniuje yra unitų (stačiatikių, pripažįstančių popiežiaus viršenybę). Gana ryškų pėdsaką mieste paliko ir reformacija, o XVII–XVIII a. Vilnius buvo vienas žymiausių judaizmo centrų pasaulyje. Čia gyvavo ir dabar tebegyvuoja nedidelės, bet reikšmingos islamą išpažįstančių totorių bei savitą tikėjimą puoselėjančių karaimų bendruomenės. Religinis skirtumas papildė kalbinius. Daugelis Vilniaus krašto gyventojų moka kelias vietas kalbas – lietuvių, lenkų, rusų, o dar neseniai susišnekėdavo ir baltarusiškai bei jidiš kalba. Žydų tradicijoje Vilnius vadinamas „Lietuvos Jeruzale“. Tačiau jis tapo savotiška Jeruzale, kultūrinių laimėjimų ir istorinių aspiracijų šerdimi ir lietuviams, ir kitoms čionykštėms tautoms.

Ir šandien, pasikeitus istorinėms bei politinėms aplinkybėms, neatmetant nė vienos iš miesto savastį formavusių istorinių bei kultūrinių gijų, Vilnius kuria šiuolaikinę tapatybę, virsta savita vienos iš Europos Sąjungos valstybių sostine, verta savo įkūrėjų ir geriausių piliečių. Kiekvieno Lietuvą ir Vilnių mylinčio Lietuvos piliečio priedermė – pažinti turtingą ir įvairialypį Vilnijos tautinių ir religinių bendrijų istorinį ir kultūrinį paveldą. Šį kartą šiek tiek plačiau pakalbėkime apie negausią, bet gyvybingą ir gana aktyviai veikiančią Lietuvos karaimų bendruomenę, kurios branduolys visada gyveno ir dabar tebegyvena Trakuose.

Karaimai (karajlar) – nedidelė Europos tauta, gyvenanti Ukrainoje (daugiausia Kryme), Lenkijoje, Lietuvoje, Rusijos Federacijoje. Jie kilę iš senųjų tiurkų (kipčiakų, chazarų, kumanų arba polovcų) genčių, VII–X a. gyvenusių Chazarų kaganate (kaganais tituluojamų tiurkų dinastijos valdovų valstybėje), kuri buvo įsikūrusi Juodosios jūros šiaurinėje pakrantėje, Šiaurės Kaukaze ir Volgos žemupyje. Žlugus Chazarų kaganatui, daugiausia karaimų gyveno Kryme, o jų kultūrinio ir religinio gyvenimo centru tapo šio pusiasalio miestas Eupatorija. 1897 m. duomenimis, Rusijos imperijoje, daugiausia Krymo miestuose, gyveno apie 13 tūkst. karaimų.

Karaimų religinė – etninė bendrija susiformavo bendro tikėjimo pagrindu. Jų išpažįstama religija – karaizmas – susiformavo VIII a. dabartinio Irako teritorijoje. Šio tikėjimo pradininku laikomas Ananas iš Basros. Todėl pradžioje šios religijos pasekėjai buvo vadinami ananitais. Vėliau religijos centras iš Bagdado persikėlė į Jeruzalę, kur buvo pastatyta pirmoji jų šventykla, vadinama kenesa. Šis žodis kilęs nuo arabiškojo „kanisa“ – taip arabai vadina nemusulmoniškas šventoves. Jeruzalėje pradėjus persekioti ananitus, tikėjimo centras persikėlė į Konstantinopolį. Iš čia į Chazarų kaganatą nuvykę ananitų misionieriai į šį tikėjimą patraukė ir dalį kaganato gyventojų.

Nuo IX a. ananitai pradėti vadinti karaimais. Šis pavadinimas kilo nuo arabiško žodžio „kara“, kuris reiškia „skaityti“. Taip apibūdinamas tikė-

jimas pagrįstas tuo, kad reikšmingiausias dalykas šio tikėjimo išpažinėjui yra Šventojo Rašto Senojo Testamento skaitymas be jokių papildymų ir komentarų. Senasis Testamentas ir jame išdėstytas dekalogas yra karaimų tikėjimo pagrindas. Karaimų religija atsirado kaip protestas prieš Šv. Rašto papildymus rašytiniais komentarais ir žodine tradicija. Tokiu būdu atsirado esminis skirtumas tarp karaimų religijos ir kitų trijų pagrindinių monotheistinių religijų – judaizmo, krikščionybės ir islamo, kuriose be Senojo Testamento labai svarbiais laikomi ir kiti Raštai – Talmudas, Naujasis Testamentas ir Koranas. Bendra religija ir kalba šį tikėjimą išpažįstančius žmones ilgainiui suvienijo į tautą, o religijos pavadinimas virto etnonimu.

Pagal įsigalėjusią tradiciją manoma, kad į Lietuvą 380 karaimų šeimų 1397 m. iš Krymo atkėlė Vytautas Didysis, grįždamas iš karo žygio į Aukso Ordos stepes, ir apgyvendino jas Trakuose, sąsaurėje tarp dviejų kunigaikščio pilių. Atkeltiems ka-

Trakų kenesa.

raimams buvo patikėta labai svarbi užduotis – saugoti Didžiojo kunigaikščio pilis. Be to, jie buvo ir Vytauto asmeninės apsaugos nariai. Gali būti, kad Vytautas, turėjęs žinių apie karaimų karių sumanumą ir ištikimybę, išpirko juos iš Aukso Ordos chano Tochtamyšo nelaisvės. Gal dėl to Lietuvos karaimai taip gerbia Vytautą, vadina jį karaliumi, už jį meldžiasi.

LDK valdovo Kazimiero 1441 m. privilegija suteikė Trakų karaimų bendruomenei Magdeburgo teisę, t. y. teisę turėti savivaldą. Trakuose gyvenantys karaimai užėmė atskirą miesto dalį ir joje savarankiškai tvarkėsi. Jų bendruomenę sudarė kariai ir civiliai gyventojai, kurių dauguma vertėsi žemės ūkiu, daugiausia daržininkyste, garsėjo agurkų auginimu. Dokumentuose Trakų agurkai minimi jau nuo XV a. pradžios.

Tęsdami Krymo protėvių tradicijas, nemažai Lietuvoje apsigyvenusių karaimų tarnavo kariuomenėje. Karaimų kariai buvo apgyvendinti ne tik Trakuose, bet ir Šiaurės Lietuvoje, Livonijos ordino pasienyje prie pilių ir sudarė nemažą dalį tų pilių įgulų. Bet svarbiausias jų centras visada buvo Trakai.

Istorikas Motiejus Strijkovskis rašė, kad karaimai bandė ginti didįjį kunigaikštį Žygimantą Kęstutaitį, 1440 m. Trakuose užpultą Švitrigailos šalininkų (Jono ir Aleksandro Čartorickių ir kitų). XVII a. dokumentuose yra žinių, kad LDK kariuomenėje ilgą laiką buvusi atskira „karaimų vėliava“, t. y. atskiras padalinys. Karaimai tarnavo ir

kitų Lietuvos didikų, pvz., Radvilų kariniuose junginiuose. Jų buvo ir LDK valdžios institucijose. Mokėdami rytų kalbas, karaimai pasitarnaudavo kaip tarpininkai ir vertėjai išperkant karo belaisvius.

Karaimai tarnavo ir Nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje. Antai karaimų kilmės karininkas Leonas Rajackas, Pirmojo pasaulinio karo metais tarnavęs Rusijos kariuomenėje, 1919 m. įstojo į besikuriančią Lietuvos kariuomenę, tarnavo 4-ojo pėstininkų pulko bataliono vadu, vėliau – I ir III divizijų štabuose. 1941 m. sovietai areštavo plk. L. Rajacką ir ištrėmė į Krasnojarską, vėliau – Norilską. Ten 1943 m. jis mirė.

Tarp Lietuvos karaimų buvo nemaža gerai išsilavinusių, aukštuosius mokslus baigusių žmonių, mokslininkų. Lenkų istorikas Juzefas Viežynskis teigia, kad karaimas Ezra (1591–1606) iš pradžių buvo didikų Radvilų, o vėliau – Lenkijos karaliaus ir LDK kunigaikščio Jono Kazimiero rūmų gydytoju. Garsiausiu to meto karaimu turbūt galima laikyti teologą Saliamoną Trakietį, kuris buvo pakviestas į Švedijos Upsalos universitetą skaityti pranešimo apie karaimus ir jų tikėjimą.

XX a. karaimams buvo tragiškas. Du pasauliniai karai, bolševikinė Spalio revoliucija prazudė daugelį karaimų, išblaškė juos, naikino jų dvasinę ir materialinę kultūrą. Jeigu 1897 m. gyventojų surašymo duomenimis Rusijos imperijoje gyveno apie 13 tūkst. karaimų, tai 1958 m. tuometinėje Sovietų Sąjungoje – 5,7 tūkst., o 1989 m. – tik 2,6 tūkst. Mažėjo karaimų ir Lietuvoje. Trakų kenesa buvo vienintelė veikianti kenesa visoje Sovietų Sąjungoje, nors iki bolševikinės revoliucijos Rusijos imperijoje veikė net 32 karaimų kenesos.

Atkūrus Nepriklausomybę, Lietuvos karaimų visuomeninis, kultūrinis ir religinis gyvenimas tapo aktyvesnis. 1992 m. įkurta Lietuvos karaimų kultūrinė bendrija, karaimų religinei bendruomenei buvo suteiktas juridinio asmens statusas, tikintiesiems gražinta 1925 m. pastatytoji Vilniaus kenesa, esanti Žvėryne, Liubarto gatvėje. Atgijo kultūrinis gyvenimas, veikia sekmadieninė mokykla, karaimų kalbos vasaros kursai, vaikų šokių ansamblis. 1989 m. Trakuose įvyko karaimų tarptautinis suvažiavimas. Deja, Lietuvoje gyvenančių karaimų skaičius nuolat mažėja.

Jeigu 1959 m. jų čia gyveno 423, 1970 m. – 388, tai šiuo metu tik apie 250–260.

Nemažai iš Trakų ir kitų Lietuvos vietų kilusių karaimų šiuo metu gyvena svetur, daugiausia Lenkijoje. Bet Trakai ir Vilnius neprarado jiems savo reikšmingumo ir didžiulės traukos galios. Beveik kiekvienas stengiasi ne tik pats čia atvažiuoti, bet ir vaikus bei anūkus atvežti, kad jie savo akimis pamatytų, kur Vytautas Didysis buvo įkurdinęs jų protėvius, sugebėjusius daugiau kaip 600 metų išsaugoti savo tautinę ir religinę tapatybę bei šventą didžiojo kunigaikščio atminimą.

Apie Lietuvos karaimus daug papasakoti gali Trakuose gyvenantis šios etninės religinės bendrijos atstovas, kelių knygų apie Lietuvos karaimus autorius („Karaimų kenesa Trakuose“, „Karaimai kariai“ ir kt.) Michailas Zajončkovskis. Lietuvos karaimais besidominčius svečius jis paprastai priima (pasitinka) XVIII a. pab. – XIX a. pr. pastatytoje Trakų kenesoje, kuri yra valstybės saugomas architektūros paminklas. Pirmoji, XV a. pr. pastatytoji kenesa, kaip ir kelios vėlesnės, neišliko, nes jas sunaikino karai ir gaisrai. Tačiau po kiekvienos nelaimės karaimai atstatydavo savo šventovę anksčiau buvusios vietoje. Dabartinė kenesa irgi pastatyta toje pačioje vietoje, kur buvo ir pirmoji. M. Zajončkovskis išsamiai pasakoja apie karaimų kilmę, istoriją, kultūrą, kalbą, religiją, taip pat primena, kad daug įdomios medžiagos apie Lietuvos ir Trakų karaimus galima pamatyti Trakų istorijos muziejaus karaimų istorinėje bei etnografinėje ekspozicijoje. □